

(...) Στη Βώνη, όπως σας είπα, οι γυναίκες ήταν μόνες στο σχολείο. Ήταν δίπλα. Ούτε εκατόν μέτρα. Όταν πέρασαν λίγες μέρες, ξεδαρρέψαμε, πήγαινα κάθε πρωί και μου έκανε καφέ η γυναίκα μου. Μόνος μου. Χωρίς συνοδεία. Ούτε ρωτούσα κανέναν. Μια μέρα την έστειλα τη Νίκη να πλύνει σιτάρι. Την είδε ένας Τούρκος από την Επηχώ, που την γνώριζε. «Τί κάνεις εδώ; Πήγαινε αμέσως πίσω.» Την έδιωξε.

Οι γυναίκες από εκείνο το «στρατόπεδο συγκέντρωσης» της Βώνης ξεκινούσαν κάθε πρωί, για να πάνε να καθαρίσουν τα σπίτια της Κυθρέας, του Νέου Χωρίου, του Παλαικύθρου, του Τραχωνιού κτλ. Τα καθάριζαν και τα άδειάζαν από τρόφιμα. Έπρεπε να τα καθαρίσουν, να τα αδειάσουν. Υπήρχαν ψυγεία με χαλασμένα τρόφιμα, αλλά και νεκροί. Έπρεπε τα χωριά και τα σπίτια να καθαριστούν, για να έλθουν να τα κατοικήσουν οι Τούρκοι. Τις μετέφεραν με αυτοκίνητα.

Μια μέρα με πήγαν να φέρουμε τρόφιμα. Λάδια, ελιές, όσπρια κ.ά., ό,τι υπήρχε από τα σπίτια της Κυθρέας. Έφτασα και στο σπίτι μου. Στο σπίτι μου όλες οι πόρτες ορθάνοικτες. Ρούχα πεταμένα. Τα καλά ρούχα τα δικά μου, των παιδιών μου. Και μέσα ζώα. Γαϊδούρια αδέσποτα από τη γειτονιά. Τα ζώα πατούσαν τα ρούχα. Αυτό έγινε δυο βδομάδες αφότου φύγαμε. Με πήραν τα κλάματα. Με είδε ο Τούρκος: «Είναι δικό σου το σπίτι;» «Ναι», του λέω. «Άντε, να φύγουμε. Άστα εκεί. Μην πάρετε τίποτα. Φεύγουμε.» Φυσικά ήλθαν μετά και άδειασαν το σπίτι από τρόφιμα. Το σπίτι μας, λοιπόν, ερείπιο. Βρωμιά. Πράγματα πεταμένα παντού.

* * *

Μαρτυρία Μαρούλλας Σάββα Παφίτη

(Κατάθεση που δόθηκε στις αστυνομικές αρχές της Δημοκρατίας στις 3 Νοεμβρίου 1974. Η Μ. Παφίτη ήταν από την Κυθρέα και το 1974 ήταν 49 ετών.)

Είμαι παντρεμένη μετά του Σάββα Παφίτη και απεκτήσαμεν έξι παιδιά, την Ανδρούλλαν, 23 χρονών παντρεμένη και που τώρα και τέσσερα χρόνια ευρίσκεται εις την Αφρικήν, την Στέλλαν 21 ετών, αρραβωνιασμένην, την Χαρούλλαν, 18 χρονών, την Δέσπω 15 χρονών, τον Παναγιώτην 13 χρονών και την Μαρίναν 9 χρονών. Το σπίτι μου ευρίσκεται στην ενορίαν Αγίας Μαρίας. Έκτισα στην ίδιαν ενορίαν σπίτιν το οποίον και επίπλωσα διά την κόρην μου Στέλλαν και προγραμματίσα να την παντρέψω την 28ην Ιουλίου 1974. Ο αρραβωνιαστικός της ονομάζεται Ιάκωβος Θεοδώρου και κατήγετο από το Έξω Μετόχι, εξασκούσε δε το επάγγελμα του επιπλοποιού. Ήτο ηλικίας 28 ετών και εσκοτώθη υπό των Τούρκων την 20ην Ιουλίου 1974, μεταξύ Επηχούς και Μπέη Κιογιού. Ο άνδρας μου εξασκεί το επάγγελμα του κτίστη. Η Στέλλα είναι έγκυος και σε δεκατρείς μέρες θα γεννήσει.

Στις 15.8.1974 κατελήφθη η Κυθρέα υπό των τουρκικών στρατευμάτων εισβολής και εγώ μετά του ανδρός μου και των τέκνων μας παρεδόθημεν εις τους Τούρκους. Μόλις μας συνέλαβαν μας οδήγησαν αμέσως εις τον δρόμον μαζί με

άλλους χωριανούς μου και μας ανάγκασαν να καθήσουμε πάνω στην άσφαλτον. Εσυγκέντρωσαν στο ίδιο μέρος περίπου 150 άτομα. Εκεί μας άφησαν από η ώρα 8.30 το πρωί μέχρι η ώρα 4 το απόγευμα. Δεν μας επέτρεπαν να πάμε σε αποχωρητήριο και ουρούσαμε εκεί στον δρόμον και κοντά στους άλλους. Ούτε ψωμί, ούτε νερό μας έδωσαν και μας φρουρούσαν συνεχώς ένοπλοι Τούρκοι στρατιώτες. Διευκρινίζω ότι όλους τους μεν άνδρες ανεξαρτήτως ηλικίας τους είχαν μαζί και τις γυναίκες κάθε ηλικίας και τα κορίτσια πάλι μαζί δίπλα από τους άντρες. Μας επήραν όλους τα ράδια που είχαμεν στην κατοχή μας και τις τσάντες μας.

Η ώρα 4.00 το απόγευμα μας εβάλαν γραμμήν κατά τριάδες, τις γυναίκες μπροστά και πίσω τους άνδρες χωρίς να μας επιτρέψουν να πάρουμεν τίποτε τρόφιμα και περπατητούς με τη συνοδεία ενόπλων Τούρκων στρατιωτών μας επήραν εις το Νέον Χωριό Κυθρέας στην αυλήν της εκκλησίας. Και εκώρισαν πάλιν σε ξεχωριστό μέρος, εντός της εκκλησίας, τους άνδρες τους οποίους εβάλαν σε γραμμή, και εκάτσαν στους σκάμνους τις γυναίκες μέσα σε μίαν κάμαρη στην αυλή της εκκλησίας. Εκεί συναντήσαμεν και άλλον κόσμο από το χωρίον Βώνη, Νέον Χωριό και ενορία Χρυσίδα της Κυθρέας. Εκεί μας έκαμαν έρευναν όλους οι Τούρκοι στρατιώτες και μας επήραν όλα τα χρήματα και χρυσαφικά μας. Το ίδιον έκαμαν και στους άνδρες. Μετά διέταξαν ορισμένες γυναίκες από μας και επήγαμεν στα διπλανά σπίτια και εμαγειρέσαμεν μακαρόνια βραστά και εφέραμεν στην εκκλησίαν και εφάγαμεν όλοι, άνδρες, γυναίκες και παιδιά από λίγον. Νερόν επήραν δύο σίκλης μέσα στην εκκλησίαν για τους άνδρες για να πίνουν, εις δε τες γυναίκες επέτρεπαν και επήγαυε μία-μία σε φουντάναν που ευρίσκετο δίπλα της κάμαρής μας και έπινε νερό. Τα μικρά αγόρια οι Τούρκοι τα είχαν στην εκκλησίαν, αλλά στην επιμονήν των μανάδων τους, επέτρεψαν και επήγαν μαζί με τες μανάδες τους. Όλοι μας είμαστε περίπου 250 άτομα.

Μόλις ενύχτωσεν, δεν μας επέτρεπαν να βγαίνουμεν έξω από την κάμαρη και το ίδιον ίσχυεν και για τους άνδρες. Ούτε όταν εθέλαμεν να πάμεν στα αποχωρητήρια, εκτός εάν επήγαυε μία γυναίκα μόνη, και με Τούρκον στρατιώτην ως φρουρόν. Και έτυχε πολλές φορές να ουρήσουν ή να κοπρίσουν στην κάμαρη που εμέναμεν.

(...)

Ο ύπνος μας, όσες εκοιμήθησαν, ήτο χαμαί πάνω στο δάπεδον, χωρίς κουβέρτες ή άλλα ρούχα. Την επόμενην ημέραν οι Τούρκοι εκώρισαν τους νέους από τους γέρους και επέτρεψαν σε όλες τες γυναίκες και τα μωρά από τους γέρους και εφύγαμεν μόνοι μας για να πάμεν στα σπίτια μας. Τους νέους ηλικίας 15-40 χρόνων τους εκράτησαν, και αφού ερωτήσαμεν τους Τούρκους, μας είπαν ότι θα τους πάρουν στην Λευκωσία. Μαζί τους έμεινε και ο παπά Αναστάσης της ενορίας Συρκανιάς Κυθρέας. Εφύγαμεν όλες οι γυναίκες της Κυθρέας μαζί και επηγαίναμεν περπατητές στο χωριό μας. Μαζί μας ήσαν και οι ηλικιωμένοι κάτοικοι του χωριού μας. Μόλις εφτάσαμεν στον μισόν δρόμον συναντήσαμεν τρία λεωφορεία και δυο φορτηγά και είχαν λίγους Τούρκους στρατιώτες ένοπλους. Μόλις μας είδαν εσταμάτησαν και μας ερώτησαν πού

πάμεν. Τους είπαμεν ότι μας άφησαν οι Τούρκοι από το Νέον Χωριό και πάμεν στα σπίτια μας στην Κυθρέα. Αυτοί όμως μας εμάζεψαν όλους και τότε ένας Τούρκος αστυνομικός με στολήν και καπέλο μπλε, περίπου 50 χρονών, επήλθισαsen την (...) και αφού την εκάιδεψεν πάνω στην ράχην είπε ελληνικά «Άδε δεκαοχτώ χρονών κορούδες να τες αφήσουμε να παν απείρακτες;» Και εγώ του απάντησα: «Δεν ντρέπεσαι, εν για λλόου σου που τες αναγιώσαμεν;» Και πάλιν μου είπεν: «Τώρα να δεις τζει που θα πάμεν». Εμείς τότε αρχίσαμεν όλες τα κλάματα.

Οι Τούρκοι μας έβαλαν στα τρία λεωφορεία, δηλαδή τες γυναίκες και τα μωρά, τους δε άνδρες στα δύο φορτηγά, αφού τους έδεσαν τα χέρια και τους ανάγκασαν να τα έχουν υψωμένα στα δυο φορτηγά. Και μας μετέφεραν όλον χωράφια στο Μπογάζι της Κερύνειας, και μας έβαλαν σε μιν μάντραν των κουδέλλων ή αιγών και εμείναμεν εκεί όλη νύκτα χαμαί και εφέραν μόνον στα μωρά ένα ποτήρι γάλα κρύο και ένα κομμάτι ψωμί με τρεις ελιές μόνον, στις γυναίκες. Τους άνδρες τους έβαλαν σε διπλανήν μάνδραν των αιγών και τους αφήρεσαν τα παπούτσια και τα οποία πέταξαν. Πολλοί από αυτούς ήσαν πληγωμένοι και γαιματωμένοι. Φαϊ δεν τους έδωσαν. Αποχωρητήριον δεν είχεν και ουρούσαμεν εκεί που μέναμεν, ούτε χάρτην υγείας είχεν. Η μάντρα αυτή δεν είχεν στέγην και ήταν κομμένη με συρματοπλέγματα. Το ίδιοι ήταν και για τους άνδρες. Την νύκταν ήταν πολλή κρυάδα. Κατά η ώρα 8-9 μ.μ., όταν είδαν ότι τα μωρά εκρυσώναν, εφέραν 4-5 κουβέρτες και εσκεπάσαμεν όλα τα μωρά - περίπου τριάντα - όλα μαζί. Την επόμενην ημέραν το πρωί κατά η ώρα 7-8 εφέραν στα μωρά ένα μικρό κομμάτι ψωμί με λίγο χαλούμι και στες γυναίκες και άνδρες ένα καρτζί με φακή και εβάλαν ένα κουτάλι μόνον, με αρκετόν ζωμόν στον καθένα μας.

Κατά η ώρα 11 π.μ. μας έβαλαν όλους σε λεωφορεία σμιχτούς και μας μετέφεραν στην Λευκωσίαν σε κάτι αποθήκες. Εκεί μας άφησαν μέχρι η ώρα 3.00 μ.μ. χωρίς να μας δώσουν ούτε φαϊ, ούτε νερό. Μετά από λίγην ώρα πάλιν μας μετακίνησαν και μας επήραν περπατητούς σε ένα σχολείον, όπου μας άφησαν περίπου μιν ώραν. Και πάλιν μας μετακίνησαν και με λεωφορεία μας επήραν εις την Κυθρέαν, όπου μόλις εφτάσαμεν μας είπαν να μην μείνουμεν στα σπίτια μας, αλλά πολλά άτομα σε κάθε σπίτι, και να μην κυκλοφορούμεν έξω από τα σπίτια μας.

Στην Κυθρέα έμεινα μαζί με άλλα 18 άτομα σε ξένο σπίτι. Κάθε λίγο έρχονταν Τούρκοι στρατιώτες και έκαμναν έρευναν στα σπίτια που μέναμεν και επιάναν ότι εύρισκαν και έφευγαν. Εμείναμεν στο σπίτι αυτό πέντε μέρες, όπότεν ήρθαν πάλι Τούρκοι στρατιώτες ένοπλοι και μας επήραν όλους στο γκαράζ του χωριανού μας Παστού, στην ενοριάν Αγία Μαρίνα, όπου βρήκαμεν και άλλους χωριανούς μου. Μας εκώρισαν και εβάλαν τες γυναίκες με τα παιδιά μαζί και τους άνδρες και γέροντες πάλι μαζί. Μας ανάγκασαν και εκάτοσαμεν χαμαί μέσα στα λάδια του πατώματος. Το γκαράζ ήταν με τσίγκους παληούς και έσταζεν, γιατί την ημέραν εκείνην έβρεχεν. Στο γκαράζ μας άφησαν περίπου 5-6 ώρες, νηστικούς χωρίς φαϊ και επίνναμε μόνον ζεστό νερό από φουντάνα που είχεν στο γκαράζ.

Μετά, κατά η ώρα 4.00 μ.μ έφυγαν όλους τους άνδρες περπατητούς σε άγνωστον τόπον και εμείναμεν μόνο τα γυναικόπαιδα. Όταν έφυγαν τους άντρες ήρταν κοντά μας και εκώρισαν δέκα κοπέλες, ηλικίας 13-25 χρονών (...) Και εμείς εκαταλάβαμεν τους σκοπούς τους και εξητούσαμεν και εκλαίσαμεν, αλλά αυτοί, που υπεύθυνος τους ήταν αξιωματικός με αστέρες, αρνούντο και τες εβά-λαν σε αυτοκίνητα. Μετά μας έφυγαν εμάς και μας επήραν στο χωριό Βώνη, στο σχολείο, όπου ηύραμεν και άλλες γυναίκες από χωριά της περιοχής. Είδα ότι στην εκκλησίαν του χωριού ήσαν άνδρες. Η απόστασις από το σχολείον εις την εκκλησίαν είναι περίπου δύο σκάλες. Μετά περίπου από μιάμιση ώραν που εφύ-γαμεν από το γκαράζ του Παστού ήρταν δύο στρατιωτικά λαντ ρόβερ και εφέραν πίσω τα δέκα κορίτσια που πήραν. (...).

Εις την Βώνην έμεινα μέχρι τις 16.10.1974 και κατά την διάρκειαν της πα-ραμονής μου εκεί είδα τα ακόλουθα: Μας εκώριζαν γυναίκες, παιδιά μαζί και άνδρες πάλι μαζί. Σε κάθε κάμαρη εμέναν 80-150 άτομα, και επλαγιάζαμεν χαμαί σε παπλώματα ή κρεβάτια που επήραμεν από τα σπίτια του χωριού. Οι Τούρκοι δεν μας έδωσαν τίποτε. Η τροφή ήτο πολύ λίγη και συνήθως ήταν κου-κιά, πλάφι και μακαρόνια, μόνον δύο φορές την ημέρα. Δεν μας έδιδαν χάρτην υγείας, νερόν επίναμε από τες φουντάνες, παιδικές τροφές και γάλατα ως και ζάχαριν και τσάι δεν είχε. Όλα τα μωρά από το νήπιον 40 ημερών μέχρι το πιο μεγάλον έμεναν με όλους τους άλλους. Ιατρική περίθαλψις εγίνετο υπό του Ερυ-θρού Σταυρού, ο δε Τούρκος γιατρός ήρθεν μόνον δυο-τρεις φορές και εξέτασεν μερικούς. Λόγω των συνθηκών διαβίωσης επαρουσιάσθησαν κρούσματα δυσε-ντερίας, μαουλά, κοκκινάδι και η κόρη μου η Χαρούλλα επόνησεν τα πόδια της και δεν μπορεί να περπατήσει. Λόγω των ασθενειών απέθανον τρεις γυναίκες 70-80 χρονών περίπου.

Επίσης εφόνευσαν με πυροβολισμόν ένα άνδραν περίπου 52-53 χρονών, ονόματι Παυλής Παυλάτπου εκ Κυθρέας, γιατί τον εκακοποίησαν προηγουμένως και επειδή ήταν με έλκος στομάχου, ήνοιξεν στην αιμορραγίαν και τον εφόνευ-σαν Τούρκοι στρατιώτες, τον έθαψαν δε έξω από το περιτείχισμα της εκκλησίας οι ίδιοι οι Τούρκοι.

Έτυχεν πολλές γυναίκες να κάμουν εμετόν εντός της κάμαρης οπού κοιμό-μασταν και διαμέναμεν. Ο Ερυθρός Σταυρός ήρχετο τακτικά και μας έβλεπεν. Μας επέτρεπαν και επηγαίναμεν στην εκκλησίαν του χωριού και επαίρναμεν τα ρούχα των ανδρών και τα πλέναμεν. Επήγα και εγώ αρκετές φορές. Όλοι οι άν-δρες διαμένουν και κοιμούνται εντός της εκκλησίας, Τρώνε επίσης εκεί. Μέσα στην εκκλησίαν εβάλαν χαρτζίν και μαγειρεύουν με ξύλα. Αυτό το κάμουν γιατί τους ανάγκασαν οι Τούρκοι να μαγειρεύουν εκεί. Τες εικόνες της εκκλησίας τες επυροβολήσαν. Υπάρχει γενική ακαταστασία μέσα στην εκκλησίαν. Άκουσα από άντρες εγκλωβισμένους ότι οι Τούρκοι τους ανάγκασαν κατ' αρχάς όταν τους εγκλώβισαν, όπως ουρούν και κοπρίζουν εντός του ιερού βήματος της εκ-κλησίας. Τώρα έχουν ένα αποχωρητήριο εις την αυλήν της εκκλησίας. (...)